D. ŠERIPOV.

YÄLBEK-ḰÄŽI

(ZANDAQHARA).

III DEQHIEḰ PJESA.

119/5

Žorbu tuxiturg
„NOXČIŅ SERLO OTDEL"
1927 г.

Чеч.
3-206

Massanχara a proletaraš, cχa bart bielaš!

D. ŠERIPOV.

2167
Г. П. Б.
1927.

YÄLBEK-ХÄŽI.

(ZANDAQHARA).

III DEQHIEХ PJESA.

Zorbu tuxiturg
„NOXČIN SERLO OTDEL"
1927 г.

ГРОЗНЫЙ
Типо-литография чеч. газ.
„СЕРЛО"

Д. ШЕРИПОВ.

„АЛИБЕК-ХАДЖИ“

пьеса в 3-х действиях

на Чеченском языке.

Грозный, типо-литография газеты „Серло“ Чеченской Автономной Области.

Чечлито № 80. Тир. 1000.

LAVZUŠ BERŠ:

1. Yälbek-ǩäži—loxuču dieghaǩ . . . . . 45 šo
2. Anu—cüniŋ zuda . . . . . 40 „
3. Alasxan—ceriŋ hkant . . . . . 20 „
4. Zajnap—ceriŋ joy . . . . . 18 „
5. Yuma-ǩäži—epsir . . . . . 60 „
6. Dada—cüniŋ khant—epsir . . . . . 20 „
7. Zavžan—Yumiŋ joy . . . . . 18 „
8. Žamalda—Dadiŋ dottagha . . . . . 20 „
9. Marjam } Zavžanaŋ naqhosti—mexkiri
10. Yajšat }
11. Ismajl—žimiŋ stag
12. Gubaxan—Pišiŋ khant . . . . . 45 „
13. Kurqha—Ghajtiŋ khant . . . . . 45 šo
14. Mata—Yapiŋ khant . . . . . 40 „
15. Jan—Pirkiŋ khant . . . . . 40 „
16. Predsedatel südiŋ—inarla
17. Člen südiŋ
18. Člen südiŋ
19. Prokuror
20. Zašitnik
21. Epsir dežurniŋ
22. Xexo
23. Salti
24. Zudberiš a—kegiŋ nax a.

I. DAQHA.

Yälbek-ẋäži chaẋ. Žimču stöla gonax xi'na ya Yälbek-ẋäžij, cüniņ zuda Anuj. Caršinna genaẋ docuš thieẋ lätta Zajnappij, Alasxannij. Cha čoẋ pienax töxna xilaņ dieza kuzuš, carna thöxula qozuš xilaņ dieza gierzaš.

1 ragh.

Anu. So zuda jelaẋ a, ẋo sanna volču qhönaxačünca qhamel dar a, cul sav ẋiexar dar a suna kiep jacaẋ a, as döxu ẋögi cẋa žimmaņ sajga la doghar. Qhanjallalca as ẋöci jäqqinču hoqu zamanaẋ as cqha a cẋana a humanna düẋalo a ca jina ẋuna, ja ẋiexar a ca dina ẋuna, hunda älči, šieņ majračunna düẋalo jina zuda si docuš joluņ dela, thaqqa a cunna ẋiexar dalla zudčuņ ẋeqhil a docuņ dela. Ẋuna ma xa'ara, vajņ žajnaš thieẋ du: „zudčie xattaņ a xattij, co ca boxxurg die", älla. Hinca as lardiraš vajņ beriš dac, üš-ma ẋuna tam xilitaņ so daj'aņ reziņ ju. Hinca suna ghajgha jerš a, saņ dog lozurš a vajņ noxči bu, Šemilaņ zamanaẋ a, themiša ghiel a bina, daqhaza bevlla khiel bisana boluņ.

Ajẋa a ojla jieẋa, jalur älla xietij ẋuna noxčuška düẋalo örsiņ paččaẋaņ eskirna? Ceriņ-xa ẋuna a ma xu'uņ, themiņ gavzo joluš epsiriš bu, themišca qi'na salti a bu. Ceriņ karaẋ-xa šortta jaqqiņ töpiššij, birdangaššij ju. Ocu tajpana themiņ ghirs buj vajņ naxieẋ?

Vajņ naxieẋ mažar töpiš bieņ jaņ a jac, üš a naggaẋ bieņ kara a ca jo. Vajņ cärgaẋ bocču biezamacij, vajņ majrallicij iešalurtieša vajga üš?

Imam Šemilie ca iešabella üš iešalur-tieša ẋögi, saŋ silaẋ voluŋ chinaŋ da? Ẋajna noxči hallak xülila a ca laaẋ, üš daqhaza baxaŋ a ca laaẋ, as ẋögi döxu ẋajŋ naqhostaš sẋa qačalij, dikkiŋ as boxuču dešiŋ ojla a jaj bieŋ nax ghavtta ca bar. Dala baqhaẋa jierzajojla šuŋ ojla!

Yälbek. Sajca ẋo qhanjella dela, ẋo beriŋ nana joluŋ dela as daxdajtira ẋögi qhamel, Anu. Ẋaŋ ẋeqhil qüur doluš huma dac oxu daga läcnarg. Xaalda ẋuna, Anu, Imama—Šemila noxčaškij, süliškij dina vesiet—šajna thiera paččaẋaŋ nicqh dya baqqaza ma yielaš, älla. Ẋuna xieta parghat bexila xilaẋara noxčušna älla. Mostughučuŋ karax valar tölu, co si a doj'uš, nicqh a bieš düni duučul. As hinca cẋa qhajli guču joqqur ju ẋuna. Cẋa but ẋalxa ghaŋ dajra suna: vajna ẋalxaraču lam thieẋ guču velira imam Šemil, šurul khajču dina thieẋ, qhiežjella maž moxo liesta a jieš. Čhoghuŋ öghuz vaxar dara cüniŋ jüẋ thieẋ jazdina. Bürsiŋ sögi sẋa a ẋäžna, elira co: „Ẋo parghat hunda ya, Yälbek-ẋäži, maca ver vu ẋo nabarxa? As dina vesiet hunda dicdina aẋ? As bür do ẋögi: sixaŋ sama a valij ẋalxa vala noxčiŋ khentišna, dya laxka šajŋ mexkira inarlaš a, purstöpiš a, dya jaj' a ceriŋ lar a noxčiŋ maxkara". Thaqqa Šölžaŋ—ghalina thie küg a ẋažina, thapp älla vajra i (*Alasxanie*), ẋuna huŋ xieta, Alasxan, i sanna ghan dajči—vierzaŋ viezij so ẋaŋ nanas boxuču thie? Ala baqh derg!

Alasxan. Nanas dücurg—zudčo düccurg du. Co a, qiečo a hu'uŋ a dicaẋ a, aẋ dicdaŋ megir dac, saŋ da, Semilaŋ vesiet. Ẋalxa vala txuna, saŋ da, gur ẋuna, ẋajna thäẋa hüttuŋ boluŋ noxčiŋ khenti. Lavzarga dölxuš sanna ghur du txo lataŋ vajŋ mostughiex. Massoŋ-a vaj vieẋ-a humma a dac, cündela vajŋ thäẋaloša illica bücur bu noxčiŋ khenti. Baqh lüj so, saŋ jiša. Zajnap?

Zajnap. Dala cu nisonna thieẋ gho dojla šuŋ. Suna ghajgha ju, örsiŋ šaẋarškaẋ bolču vajŋ nexiŋ. Hara thom bolabelči huŋ dir du-tieša car, älla (*denij, nannij ca xozituš*). Suna sil-a duqa viezaš voluŋ

saŋ Dada, Dala larvojla ӽo hoqu qieramax. Petarbuxie-a xi'na yaču ӽuna-xa ca xaa qu chaӽ kiečdirag (*Dya jödu*).

2 r a g h.

Xexo. Yumij, Gubanaxannij, Kurqhij vieana, ӽo chaӽ vuj boxuš xöttu.

Yälbek. Gavrašna thiera nüruš sӽa-a iecij, ӽalxa huma jilla. Ӽeši sӽa balabie qu ču.

Xexo. Dikiŋ du (*dya vödu*).

Yälbek. Anu, ӽo dieӽa ču-a ghoj parghat jala. Zajnap-a ӽasta. Cüniŋ ojla Petarbuxieӽ ju älla xieta suna. Paččaӽaŋ kano volču Dadina humma-a xir dacila xaita cünga. Oxu hara ghulluq dya doladalij cha qačaŋ-a mega iza-ma. Yumas har dienna cha qačaŋ megiš vu älla sögi. Že, sa a ca ӽizoš bolx bie, ojla Dalla thie a jillij. Alasxan, ӽo-ma qu čoӽ yieŋ a megir du (*Anu dya jödu*).

3-ghu ragh.

(*Yumij, Gubaxannij, Khurqhij.*)

Yuma. Assalam yalajkum!

Yälbek. Va yalajkum salam, marša doghijla šu,—saŋ ojlanaŋ naqhostaš! Oӽa xavša, khaddella xir du šu.

Yuma. Khaddallal geniŋ nieqh-a bac oxu binarg (*melliša*) Matij, Jannij ca qäčna hinca a?

Yälbek. Hincca qočur vu ši a.

Yuma. Xiraŋ stag-xa vacij šügaӽ?

Yälbek. Stagga a vac, ӽajna ma lu'uŋ čhoghuŋ lür vu ӽo-

Gubaxa. Matij, Jannij sӽa qaččalc ca dier vaj ghulluqaŋ qhamel.

Yälbek. Dikiŋ du, sobur dier vaj üš sӽa qaččalc (*žimmaŋ sobur a dina*) Kerliŋ xabar duj? Cӽa a Šüti vaxanij šux hoqu dienoškaӽ?

Yuma. So vaxaniera sielxana Šüti, šiek buj—tieša vaj lieloču ghulluqiex ẋäkimiš älla la doghaŋ. Vöddušieẋa načalnik okrugaŋ polkonig Loxvickij volču ču vaxaniera so. So čoẋ voluš stražnikaša valina sẋa hotti ši šoto, cärgara jäxnaču tapčanašca. Polkonig ẋalxa stražnikašna barkalla a älla, bagax čopu a jina thie tasaveli ẋuna šina šotočunna. Šuŋ huŋ baqho jara kieghat a docuš gierzaš lieloŋ? As ši a Sibriex voxütur vu šüši älla. Ẋizi co üš cẋa doqquŋ huma ceriŋ karax dälči sanna. Yiea ca vella, duqu öghuz a vaxana eli as: „Polkovnig, aẋ Sibiriex baxitina ẋizaballa doqquŋ huma dälla qu šinna karax? Ẋaŋ stražnikaša günaẋ docurš bieŋ ẋiza a ca boj. Oburguššij, qhuj carna ẋalxaxula šajna ma lu'uŋ massoŋ a, gierz a dixkina lielaš bu. Hara jerrig a Argunskiŋ okrug karaẋ jolču aẋ la dogha-m ma diezara, hara miskiŋ nax a ca ẋizabojtuš. As ällarg duqu ca lajna maž jiegajora cüniŋ. „Epsir Zumsojev, thaqqa ẋajŋ ghulluq docču juqha ghiertaẋ, as nabaxtie v o x ü t u r v u ẋ o", älla sẋa thie tasaveliŋ suna polkonig. Sielxana düna sẋa ojla toxurlerčul a qarna düẋil valaŋ čhaghjella saŋ. Hinca šu massoŋ a sajx dya qhastáẋ a, vaj dolinaŋ ghulluq khiel dütur docuš vu so. Dala muqhu laẋ.

Yälbek. I du ẋuna doš Yuma, boqquŋ lam sanna ẋajŋ ojlanaŋ thiera xärcir vocuš vu ẋo. Ẋo sanna volču naqhostaca irx ollar a inzariŋ xietar dac *(lärrina cünga a ẋäžna)*. Baqh du, ẋuna xoram bina muš ẋo laŋ a ca lajna xedir-ma bu. Išttaŋ mettig xilči stagana giečdo boxuš xezna suna örsiŋ zakonaša *(massoŋ a vielalo)*.

Yuma. Vallahi, billahi, aẋ ma boxxuŋ muš a xädda sajna giečdiči a, ajsa sajna šollughuŋ xoram a bina lir ma vara so. As huŋ dora hoqu dünien thieẋ växna šuxa a qhästina, cqha delaẋ; šollughuŋ delaẋ, hoqu paččaẋaŋ ẋäkimiša vajŋ nax ẋizoš dog a iethaš? Dala larvojla so cunax.

4 r a g h.

Xexo. Matij, Jannij vieana!

Välbek. Sẋa ču vaita ši a. Gavraš parghat jaxa. Ẋo hoqu näyaraŋ juxxiera dya ma vällaẋ, Junusie a ala kav lardieš xila. Anuga qallaŋ huma ja a ala *(xexo dya vödu).*

5 r a g h.

Ču volu Matij, Jannij.

Mata. Assalam yalajkum!

Massara a. *(ẋala a ghevttina).* Va yalajkum salam *(vavšašna bärčiera mettig qidajo. Välbek massaral thiẋa xou. Alasxan dya vödu).*

Välbek. Huŋ ẋal du šügaẋ, šuŋ dözuluškaẋ a, moguš duj šu?

Mata.. Moguš du txo-m, Dala muqhu laẋ.

Jan. Šu duj moguš, Anugaẋ huŋ ẋal du? Doš daŋ a dac ẋuna i sanna chinaŋ dena muthäẋ a, stogulla doluš a zuda ca xilči.

6 r a g h.

(Cu volu Alasxan tassij, ghummaghij a daẋaš, ẋeši kügiš dilaŋ bolalo).

Yuma. *(kügiš a düluš)* Gierzaca kiečbella nax duqu buj ẋuna thäẋa, Välbek? *(kügiš dilana volu).*

Välbek. Cẋa ezir xir älla xieta suna.

Mata. As ällarg vaj daẋ, nicqh ma qoččuŋ Viedanaŋ ghali čürču saltaškara birdangaš iecaŋ jiezara vaj, cara vuno reziŋ xilla juxkur a xilči, hunda älči, carax duqux berš cürrig a reziŋ boluš a ca liela paččaẋaŋ eskirna juqqhieẋ.

Gubaxa. Dical Välbek-ẋäži, reziŋ buj-tieša örsiŋ bel-xaloj šajŋ paččaẋana?,

Yälbek. Vaj sanna rezių bu-qa üš a. Xeznij ẋuna dücuš, vajų sardalaų šavztqha ezir destin moxk bu boxuš? Rezių xir älla xietij ẋuna cu thieẋ örsių nax šajų paččaẋana?

Jan. Suna cẋana ghazaqičo dücuš xezina: zavodaškaẋ, fab-Rikaškaẋ-a belxaloj yura dujna sarralc belxiš bieššieẋ a vuno mecių boxku boxuš (*volu kügiš dülij*).

7 r a g h.

(*Ču jolu Anu žižiggij, galnaššij daẋaš*)

Anu. Marša doghila ẋeši! (*oẋa hotta do teq*) Massoų a moguš buj šuų cheriniš? (*Yuma*) Huų ẋal du Zavžanieẋ? Dera jac i duqu irčių-xa, miel xazžu surtaca a qhüsur doluš ju-qa. Dada a cha voghu boxuš xezniera suna-ma, maca qočur älla xieta šuna i cha?

Yuma. Zavžan a parghat ju, ši byärg Dada cha voghu volču neqha thie a böghna yaš ju—qa, hinci-hincij i sẋa qoču, boxuš. Co jazdiniera Peterbuxiera cẋa but baqqaų cha voghur vu ša, älla. Zavžana Zajnap jocuš ma vola älla bür dina sögi, hunda älči, šieų cunna thäẋa jaų jiš jocuų deli.

Anu. Dera, sa guttar šügaẋ lättaš-ma Zajnap-a ma ju. Zavžan jocurg cẋa qių huma-a du mötta qa suna-ma, guttur i šügi jaų ghiertar (*jielalo*), Qačina rezių ca xilaẋ, biexk ma billalaš, šunačul rezių xilla as sajų jerg qiečunna lur-ma jacara. Delaẋa jaalaš duzzalc, šajna Dala jellarg.

Yälbek. Yuma, ẋažal hoqu neqie, üstagha saų sajų ža thiera bu ẋuna.

Yuma. Dya lo-ẋa Gubaxanna, co bir bu ẋuna cünių bolx-ma.

Mata. Huų xieta ẋuna, Yuma, Dada thie vörzur vuj-tieša vajų ghulluqana? Paččaẋaų kano volču cunna bašxaų guš-a xir bac-qa hoqu yedilo vajna bieš boluų nicqh.

Yuma. Suna thäẋa hottaų vieza-qa iza a, nagaẋ co i ca daẋ, so cünių da boxuš-a xir vac, i saų khant boxuš-a xir vac.

Jan. Dada suna dikiŋ vevzu, i pagonaša yiexor vocuš vu, šieŋ dena a, naxana a thäx́a huttur voluš khant vu—Dada.

Gubaxa. Dada cha qaččalc cüniŋ kiraх́ derg vajna xuurma dac, xiet—xietarš dücučul, žižig di'či tölu šuna. Matij, Jannij, šüši-ma ho'qačina x́ešaŋ gavr sanna yaš vu, že, sol thäx́a ma visal šüši

Yälbek. Mata! Jan! Tham thieх́ a šüši ištaŋ ledir xilaх́—vaj dolinaŋ ghulluq čaqderij-tieša vajŋ?

Jan. Ma qieralaх́ Yälbek-x́äži, teq-ma Gubaxana vaj gho ca diči a ša a dassor du x́una, husum nanna biexk billaŋ baх́ana Gubaxana dütur dac x́una, dya x́ažal cüniŋ moččaghalaška, ledira kierča älla xietij x́una? Baqh derg älči so-ma co üš kagdarna a ma qöru *(bülu)*.

Gubaxa. Örsiŋ cx́a kica du boxuš xezina suna „X́ajna jelči sx́a ieca, x́ajna töxči vada"—boxuš"

Yuma. Gubaxa! X́ajna jellarg sx́a iecaŋ purba du x́una, amma, x́ajna töxči x́o vodur voluš velaх́—txajna x́ox voŋ naqhost xir älla xieta suna, hunda älči, txo—ja vajŋ mostughoj iešoŋ, ja dalaŋ kiečdella nax du.

Kurqha. Tham thieх́ Gubaxa ca voduŋ voluŋ molxu suna xäa šuna.

Mata. Huŋ du?

Kurqha. Hinca sanna aš vuza-a vina tham thie hottavaх́ vada ca luš vüsur vu šuna.

Mata. Ghazaqiŋ kara a vaxana zoq x́ögur du-qa thaqqa.

Yuma. Doya diel, Yälbek-x́äži *(massar a kügiš ojbu)*.

Yälbek. Vezin Deli ma iešadielaх́ busurbanna a, keristanna a *(jüx́ax kügiš x́oqu)*.

Yuma. Alasxan, dya jaxa px́ieghaš *(Alasxan px́ieghaš iecna dya vödu)*. Ha, hinca vešiŋ ghulluq dücur vaj. Yälbek-x́äži, ajx́a kiečdinarg-a, lielinarg-a sx́a xaita txögi! Kičiŋ buj noxču-maxkaxoj vajna thäx́a hottaŋ?

Yälbek. Naggaх́ jurt bieŋ ca jisana Noxču-Maxkaх́ so čaq ca voluš. Massoŋ a cergiš-a x́ieqoš gierz kieč-

dieš volluš vu hoqu lečinaŋ tham kagbinču yedilna. Därghaẋ naxana ẋalxa valaŋ kiečvina as Ghezi—Nurmaẋaminˌ khant. Zandaqhoj šajna ẋalxa Xizriŋ khant, Sulima voqqur voluš bu. Iza a važ a--ši a vavšax qietaŋ vieza Xaračaẋ. Šajŋ byäci i ši a thie qaččalc so yir vu Maxkathieẋ. Thaqqa cẋäni Zazarghaniexula Šüti thie a letta, cigarču ghazaqaškara gierz öcur du oxu. Cu zamanaẋ Itum-Qällara txuna thie qačaŋ vieza, Yuma, ẋo a ẋajŋ naxaca. Kurqhij, Matij, Jannij Doču-Borzuxojŋ ariengaẋ šajŋ naxaca vajx qietaŋ bieza. Ciggaẋ vajna thie vaŋ vieza oẋarču naxaca Gubaxan a. Thaqqa massoŋ a vaj cẋäni qietči, Sölžaŋ--Ghalina thie letir du vaj. Muxu xieta šuna as hottinaŋ surt?

Yuma. Nisaŋ dina ẋiesap du, i docurg hinca lieloŋ qiŋ huma vajna disaŋ a ca disna. Taxana düjna dya, malo a ca jieš, Delie gho a döxuš, hara doqquŋ ghulluq dya doloŋ dieza vaj. Lam čüri nax a, šotoj a, mavladaŋ dinie sanna, vaj themiŋ ghirsaca ara davluŋ dolču dienie sa tüsuš bu; so carna juqhara xir vu šuna.

Gubaxa. Aš šimmo ällarg bieŋ qiŋ humma a dac oxu lieloŋ. Yälbek-ẋäžis ma boxxuŋ txajna jillinču xenaẋ txo šuna thie doghur du Doču-Borzuxojŋ arienga.

Yälbek. Hinca la doghalaš cqha qiŋ-a. Sulajmannij, Ghezij jiariŋ dinaẋ Maxkathie qačaŋ vieza yüriŋ lamaz dalij. Pheriskanaŋ dinaẋ sa tossušieẋa, salti bišana bollušieẋ, Šüti qočur du vaj, thaqqa üš ghevttinij, liellij bavlali cärgira gierz sẋa öcur du vaj. Ocu dinnieẋ šu a, soj—Yumi-a Doču-Borzuxojŋ majdanaẋ vavšax qietar du vaj. Ha, hinca döyi a dina, Delie vaj ara däqqinču ghulluqana tolam-a biexna dya qhastaŋ dieza vaj (*Massara-a döyi do Yälbek vuqarna žimmiŋ diẋa a volij*). La doghal saŋ themiŋ naqhostaš: „Taxana düjna dya, sajga Dalij, malikašij binču xaamaca as qajkavo šügi so **noxčiŋ imam**“. Taxana düjna dya, saŋ bür, düẋalonaŋ mettig ca jütuš, qočuš daŋ dieqarilaẋ du šu. Hinca sixxiŋ šaj-šajŋ naxana thie-a

ghoj—šajna thieǵ doluŋ ghulluqaš kiečdar bür do as šüga. Büsi yäržiŋ a joluš cǵannie a ca guš cha qočur du šu" *(kügiš töxna).*

8 r a g h.

(Alasxan ču volu).

Yälbek. Sixaŋ ǵešiŋ gavrašna nüriš a taxkij, horš navqha baxa. Marša ghojla šu. Dala ättonca vavšax tuxila vaj mostughučunna düǵal hottaŋ.

Massar a. Marša yojla txaŋ imam.

Yuma. Marša yojla Yälbek-ǵäži, ghulluq Deliŋ karaǵ du! Čärxiš juxu ghiertar jelaǵ a, lömiŋ degniš-ma dya ghiertar doluš du ǵuna txaŋ *(dya bölxu).*

Yälbek. *[Ojla a jina, kügiš ǵala a ajdina].* Huŋ kieč diŋa aǵ txuna voqquŋ Dela? Tolamaŋ daqqiŋ dier, ja koču muš? Aǵ dinčunna reziŋ du txo.

9 r a g h.

[Ču jolu Anu].

Anu. Xattaŋ a ca jäǵa so-ma. Huŋ sacina aš?

Yälbek. Taxana thäǵǵara dici oxu. Pheraskanaŋ dinaǵ txajŋ thamca a, ghirsaca a ghulluq dya doladar saci oxu. Aǵ söga humma a ma dica cu ǵoqhieǵ, hunda älči, i docurg qiŋ daŋ huma dacara txaŋ.

Anu. Ištiŋ jazdina xir du-qa i Dala. Xilaza ca dällačunna as a, beriša a sobur dir du. Nagaǵ cu tham thieǵ šuŋ qollam jazbinieǵ, sobur dir du cunna a. Mostughučux a letta vellarg ghazot xir vu. Soj, Zajnappij döyinca šuna tolam busa a, dinaǵ a böxuš yir ju. Dala ätto boqqila noxčiŋ khentiŋ cu nisaŋ dolinču ghulluq thieǵ. Ghazot qajkor duj aǵ?

Yälbek. Txo massoŋ a Doču-Borzuxojŋ araǵ vavšax ma qittiŋ, so imam qajkor vu as noxčiŋ, thaqqa ghazotaŋ bäcciraŋ bajraq a ajjina Sölžaŋ-Ghalina thie letir du txo.

10 r a g h.

(*Ču volu Alasxan, cünci Zajnappij*).

Alasxan. Ź́eši dya baxaŋ navqha baxaŋ völlira so, car purba a ca della sź́a viea so (*sixvella*), Dicaź́a saŋ da, huŋ saci aš?

Yälbex. Xazzaŋ vajŋ gavraš juzajie, gierzaš a kiečdie. Qaariŋ dinaź́ quzaraŋ dya dolalur du vaj Maxkathie, Dala muqhu laź́.

Alasxan. (*kügiš ajdina*) Dalla bu xastam, guču a välla, hoqu paččaź́aŋ lešna düź́al valaŋ jiš jolču.

Zajnap. Saŋ da, ź́ox dozulla a dieš joqqur ju as, ź́o ca guš joqquŋ joluŋ zama. Dalla xastam bir bara as ź́unij, sajŋ vešinij tham thieź́ ullo a höttina lataŋ jiš jelaź́, i daŋ a saŋ jiš jac, so zuda joluŋ deli.

Yälbek. Anu, ź́o a, Zajnap a ištiŋ dönulla doluš xilaro dog parghat däqqi saŋ. Dala jazdinčux valaŋ jiš jac cź́annaŋ a. Žabrail maliko toxxurieź́ cź́a' jazdina xir du txuna, cunna reziŋ vu so-ma. Hinca dya a ghoj oź́a jiža ši a, xaŋ jälla vajna, qana qiŋ a qhamel dir du as šüci. *(Anuj, Zajnappij dya jödu, Yälbek žimmaŋ čuxula volavella a liella).* Haj Dala silaź́ qöllina Imam Šemil, as ź́aŋ vesiet sź́a ici ź́una.

(kirź́a).

II DAQHA.

Yumiŋ chaƙ. Ši niey: cƙa' aghonca, cƙa, naxana düƙil; ärro aghora narkuz thie a tesna; kuzuš piena thieƙ. Ghantaš, stol, cu thieƙ samar, pƙieghaš, Piena thieƙ qozuš gierzaš. Har thieƙ Zavžan huma töguš.

1 r a g h.

Zavžan. Vezin Deli, ma daxdella-qa suna hara die. Maca qočur vu tieša saŋ vaša cha, sobur qačadallaŋ dollu saŋ-ma cüngi sa tisina. Sielxana gavr ma jogghuŋ xäxkina Šütira vieanču Dadiŋ dottagh ačo— Žamaldas qa' bäqqira sögi Dada Šüti qäčna älla, cigaƙ büsi a jäqqina taxana cha qočur vu boxuš. Duqa masaŋ vieanču cüniŋ gavr ƙacaraŋ čopu a jina jara. As šiena savghat qoor docila xaa xir dara cunna, i sanna boluŋ qa' bäqqiči. Baqh derg älči, as Žamaldina jella bašlaq jerrig siriš a, ƙesiŋ čimčirghaš a liecna jara. Sajna marie jöduš as kiečdinču savghatašna juqqhieƙ uggur töluš doluŋ savghat ma dara i. Bašlaq a, massoŋ a saŋ savghataš a stigilaŋ marxaška thie dälči a ghajgha ca bora as, sixxiŋ Dada cha qačaƙara. Nissiŋ cƙa šo dälla-qa i suna gaza. Ƙaža so cqha qiŋ a, ca voghu-tieƙa *(Ojlanca koraŋ ƙalxa a höttina)*. Šerriŋ nieqh bocurg humma a ca go. Šotoša sacina xir vu i, cƙa qiŋ a büsi jaqqaŋ (*oƙa xou*). Taxana-ma Zajnap a qačaŋ megia. Cha qačaral a sajŋ iza buxaƙ karajaƙ, Dadina irčiŋ ma xietar dac. Ša Petarbuxiera miel jazdieču kieghata thieƙ i ƙaxoza ca yara i dünien thieƙ miel boluŋ xastam Zajnapana bieš. Baqh derg älči, Zajnap illieƙ a xiestiči a tamaša bojla-ma jac. Sajŋ nicqh ma qoččuŋ Dadiga i jigitaŋ ƙožur ju so, Dala muqhu laƙ. I sanna joluŋ joy čoƙ xülila düninaŋ thäƙalo ju. Dikiŋ du-qa taxana da chaƙ vocuš. Dada cha voghu älla as kiečbina siŋqhieram, ša chaƙ xilči bojtur bacara co (*tiegar do*).

2 r a g h.

Zajnap (*jedda ču a iqqina Zavžanna mara öqqu*).

Zavžan. Ǩo jaita Dala marša, ma dikiņ bolx bina-qa aǩ taxana jieana a, Dadiel ǩalxa sǩa qäčna a. Ǩo buxaǩ karajar—doqquņ irs xietar du cunna. Har miel jazdieču kieghat thieǩ uggur ǩalxa ǩo ǩaxoza ca yara i. „Petarbuxieǩ a jac Zajnapal xazaņ joy-a" olij jazdora massoņ a kieghata thieǩ. Duqa jieza ǩo, Zajnap, Dadina! Surt sanna xazaņ joluņ ǩo jiezarx a tamaš a ca bo as-ma, Zajnap. (*Žimmaņ ojla a jina*). Duqa viezij ǩuna Dada? Dica-ǩa sögi liečqha a ca dieš.

Zajnap. Sajņ sil duqa-ma vieza. Busa a, dinaǩ a cunna döyanaš dieš yaš ju so-ma, Zavžan. Txaņ das lieloš cǩa huma du, ǩögi saņ dya dicaņ jiš a jocuš. Cu ghulluqana juqqhie Dada yottavalarna qöruš jalaņ dera jollu so. E! Zavžan, ma bala bu möttaǩ saņ daga čoǩ jielxaņ a, jielaņ a dog öxuš, ajsa huņ lielado a ca xäa suna. Jerrig ojla a saņ das kiečdieču ghulluqana gonaǩ ǩiza. Ǩaņ das humma a ca dicina ǩögi?

Zavžan. Huņ xilaņ dollu vajna, Zajnap? Saņ da chaǩ vocuņ diej, büsi-ma dälla; ša lielorg sögi-ma ca xoütu co. Baqh derg älči, hoqu khiran čoǩ bus—busa i volču cǩa nax-ma öxu, cärci qhajlax ču a vulij qhamelaš a do co; huņ dücu-ma ca xäa.

Zajnap. Ha! I qhamelaš hinca dütur vajšimma, ǩajņ dena a, qöčušna a döyanaš a dieš yadyieņ jieza ǩo. Asa a döxu Delie voču humanax üš larbar, cǩa'-ma xoütu as ǩögi: saņ das a, ǩaņ das a lielorg cǩa ghulluqma du ǩuna. Hinca qiņ ca dücuš sacor vajša i ghajghaniņ qhamelaš. Taxanlerač dinaǩ xazaņ—nexiņ sanna, sa qhörur vaj. Maca qočur älla xieta ǩuna ǩajņ vaša?

Zavžan. Cǩa saǩat dalalij i cha qačaņ megiš vu. So zudberiška a, khentiška a qajkina, sa xilalie a xalxa dülur du vaj.

3 r a g h.

(*Ču bavlu zudari, vavšašna obanaš boxij, oẋa xavšu kora thie)*

Marjam. Taxana-ma ẋajŋ vaša gur vu ẋuna, Zavžan! Epsiraŋ čin a dälla älla xieta suna cunna.—Zajnap! Ẋo maca jieana?

Zajnap. Hincca qečir-qa so a.

Yajšat. Ma tamašina cẋana dinaẋ nisdella Zajnap sẋa jar a, Dadiŋ cha qačar a. Hara ghulluq cẋa qhajlie joluš-ma du šuna, zudberiš. Ẋuna xaij; Zavžan, Dadiŋ a, Zajnapaŋ a, cẋana dinaẋ qačar muxu nisdella?

Zavžan. Deliŋ laamaca xili i ghulluq. Cüniŋ laamaca, Zajnap guttur txögaẋ jisar a xilarie dog doxu as.

Marjam. Taxana Dada cha voghu älla binču sinqhieramieẋ a xelxi dir du vaj, kesttiŋ Dadiŋ lavzargaẋ a xelxi dilaŋ mega vaj, zudberiš.

Zajnap. Dala muqhu laẋ, ẋaŋ lavzargaẋ a sa qhörur du vaj, Marjam, hunda älči, ẋo sanna xazaŋ joy chaẋ jexiŋ ca yojtu. Taxana ẋajŋ dog doxuŋ khant vatalaẋ sögi.

Zavžaŋ. Marjamana thie ẋizaš voluŋ khant vajŋ aghor miel volčul a tajnaŋ khant vu. Duqa xan jocuš ša vaxana bacojŋ ža a lăxkina vieana iza—ma. Cüniŋ sanna din boluš noxčiŋ khant xir vac. Top coču nisiŋ qussuš a xir vac cẋa a. Stigalaxula döduču olxuzarna a ẋažžinču thie tuxuš-ma dera vu Ismajl.

Zajnap. Dala vavšiex dikinna toxila šüši', Marjam. (*araẋ kogiŋ tata xeza*).

4 r a g h.

(*Ču bavlu kegiŋ nax, mexkiri ẋala ghavttu, kegiču naxa Zajnapie maršalla xottu; khenti oẋa xavšu, mexkiri iraẋ lätta*).

Ismajl. Barkalla! Oẋa xavša (*mexkiri oẋa xavšu*) Zavžan! Qara ẋaša txuna jevziš-ma ma jac, hara mičẋara ju?

Zavžan. Dera jac, dicaŋ jiš.

Jsmajl. Dicaχa, χaša, aχ muqhana, mičara dali Dala χo malik txuna? Sajna χo s a n n a j o l u ŋ xazaŋ joy hoqu noxčiŋ čoχ xilar, hinccalc ca xaarna giečdir docuš vu so. Hinca düjna χaŋ jürtiŋ χaša kest-kestiŋ xir voluš vu so, miel genara χo jelaχ a. Nieqh bexiŋ xilarx šiekber bocuš bu saŋ din.

Zajnap. (*χala a ghättina*) Aχ sajna binču xastamašna as barkalla boxu χuna. Χo malik löxuš velaχ genaŋ iexaŋ a ca dieza χaŋ, hunda älči, i malik χaŋ jürtaχ du, χo gaŋ a luuš, χöca qhamel a diezaš.

Marjam. Chie jaqqa-χa ajχa dücuču malikaŋ, Zajnap.

Zavžan. Guču jäqqi aχ χo, Marjam! Zajnapa jücurg χo jujla-ma xaiti aχ.

5 r a q h.

(*Šada a karaχ ču volu Žamalda*)

Žamalda. Assalam yalajkum (*massoŋ a χala ghottu*).

Massara a. Va yalajkum salam!

Žamalda. Zavžan! kiečdiel suna šollughuŋ savghat a, Dada jürti ču qočuš lätta χuna.

Marjam. Šollughuŋ savghat vajŋ χašas lur du χuna, Zavžanačul töluš derg (*bülu*).

Zajnap. *(Kügax čhug sχa a jäqqina)* Sögiraŋ hara čhug ju χuna aχ Zavžanie bäqqinču qouna.

Žamalda. Χo-ma Zavžanal a komäršiŋ xilla, heta a as χögiraŋ čhug-ma öcur jac—Dada cha qačar χuna, χajna a qa' ca xietaχ.

Ismajl. As tösulla do χuna, Žamalda, cul boqquŋ qa' bac χuna vajŋ χešie baqqaŋ, i suna bilgil xii χuna, as qu čoχ däqqinču cχana saχtieχ, dya ieca aχ čhug.

Žamalda *(čhug sχa a iecna).* Lštiŋ delaχ-ma, hara so reziŋ voluš ghulluq du. Hinca sixxiŋ Dadina düχil a vaxana, cüngira qozlughuŋ savghat doqqur du as,

suna mila ju a ca xuuču, surt sanna xazču joya čhug jeli suna, ẋo jürti ču vulluš vollu älla qa' bäqqiči, älla qa'a bäqqana (*Žamaldij, Zavžannj ara dolu, vüš bülu. Pondur a, xielxar a dya dolado*).

5 r a g h.

(*Ču volu Dadij, cünci Žamaldij, Zavžannij. Massoŋ a ẋala ghottu*).

Dada. Assalam yalajkum!

Kegiču naxa (*küg locu*). Va yalajkum salam, marša voghila Dada.

Ismajl. Duqu xaŋ juj ẋo Peterbuxieraŋ sẋa volavella? Moguš lilin ẋo? Epsiraŋ čin deqhila dojla ẋaŋ. Dala sixxiŋ vajŋ polkovnikaŋ mettigie qačavojla ẋo, thaqqa sox jürtiŋ da vaŋ ma viclolaẋ.

Dada. Txavsa jolxulghuŋ büsa ju so Peterbuxiera sẋa volavella. Ajsa jäqqinču zamanaẋ moguš a lili, baqh derg älči, sa-ma ẋizi as cheračušna a, vajŋ lämašna a, qiŋ a cẋacca...

Žamalda (*Zajnapie a ẋäžna*). Qiŋ a cẋacca la düghilaš jara qüniŋ.

Dada. Delaẋa xavšalaš oẋa, boqqhul xazaŋ xietiti aš suna šäš buxaẋ suna karadajtina. Ismajl, huŋ ẋal du šuŋ cheračuška? Vajŋ luluxoj--bacoj bolču kest-kestiŋ vödu xir vu ẋo?

Ismajl. So volču ẋošulgha ẋo vaghaẋ as berstina batthaŋ bolluŋ bacojŋ üstagha bür bu-qa ẋuna.

Dada. Zajnap, ẋo maca jieana, Yälbek-ẋažij, Anuj, Alasxannij moguš lielij? Alasxan hunda vac taxana quzaẋ?

Zajnap (*ẋala a ghättina*). Massoŋ moguš du. Txaŋ daj, Alasxannij chera välla ši büsi a ju. So a taxana qečira, duqa xaŋ jara Zavžana sögi jola boxuŋ, taxanallac jaŋ jiš jocuš yiniera so.

Dada. Delaẋ hinca xabarš, qhamelaš ditina bal boqqur vaj, so a reziŋ xilla juqha ür voluš vu.

Ismajl. Sobur dielaƙ cƙa žimmaŋ Dada, Dical—paččaƙ gorij ƙuna? Teriŋ vuj i naxax? Thie huŋ juxu co? Jaaŋ huŋ jou co? Yaxaraŋ žižig doij co cqha a?

Dada. Paččaƙ kest-kestiŋ gora suna, hunda älči, so cüniŋ kanoš juqqhieƙ voluŋ deli; vaj sanna adam du-qa iza a, šiena xilči yaxaraŋ žižig a duuš.

Ismajl. Thaqqa alapa vajŋ polkovnikanačul sav doghlj cunna?

Dada (*Žimmaŋ viela a vella*). Cƙa cürg sav doghu, tümi xillal.

Ismajl. Vajŋ polkovnik dya vaqqaŋ baqho juj cüniŋ?

Dada. Xilaŋ mega.

Ismajl. Cqha a vielaloj paččaƙ?

Dada. Vaj sanna stag vac i va Ismajl?

Ismajl. Qiŋ berš bielabelči öghuz vödij i?

Dada. Ƙajna ma lu'uŋ vielaŋ jiš ju ƙaŋ Ismajl.

Žamalda. Ismajl, ƙajna ma lu'uŋ vielaŋ a, bacoj bolču ƙošulgha iexaŋ a as purba deli ƙuna, hinca i qhameliš a ditij cƙa-ši bal boqqur vaj. Dya laqal cƙa ponduraŋ jiš. Že, khenti, šajŋ xirg dielaš (*xielxar dolalo. Žamalda ara volu. Cƙa qo-bi' bal bäqqiči Žamalda sixaŋ ču volu*).

Žamalda. Yuma cha vieana šuna, sacabiel pondur (*zudarij, kegi naxxij ara bavlu, carna thäƙa Dada a vödu. Cha čoƙ jüsu Zavžannij, Zajnappij*).

Zavžan. Muxa (*xiti*) kari ƙuna Dada?

Zajnap. Toxurlerčul a xazaŋ xiti suna-ma iza epsiriŋ pagonašca.

Zavžan. Ƙo Dadie jalaŋ reziŋ xir duj-tieša ƙaŋ daj, naŋij?

Zajnap. Nanna saŋ ojla xuuŋ duqqu a xaŋ ju, Dada vuno duqu viezaš a ju, reziŋ xilla, cüngi so joxütur joluš ju i-ma. Saŋ degara düƙalo xillanie a xir jac, hunda älči—ƙaŋ deŋ si dieš vu i čhoghuŋ.

Zavžan. Dala muqhu laƙ guttur cƙäni yir ju vajša, Zajnap.

6 r a g h.

(*Yumij, Dadïj ču volu*).

Yuma. Marša xijla, moguš xijla Zajnap! Huŋ ẋal du Anugaẋ, ẋaŋ degaẋ?

Zajnap. Nana a moguš ju, so joghuš da-ma chaẋ a vacara.

Yuma. Chaẋ vacara bax aẋ Yälbek-ẋäži? Xäa suna, chaẋ xilaŋ a ca viezara i. Zavžan.

Zajnap a iecij diẋa ču gho ši a, saŋ Dadica daŋ diezaš cẋa žimmaŋ qhamel du (*ši a dya jödu*).

Yuma. (*oẋa xou, Dada thieẋ lätta*) Miel xan jaqqaŋ vaitana ẋo cha?

Dada. Cẋana battana vaitina.

Yuma. Thaqqa vuxu vaxaŋ ojla ju ẋaŋ?

Dada. Vuxu ca vaxači ver vuj so?

Yuma. (*Ojla a jina*) Valaŋ a mega.

Dada. Muxu megir du i? Sajna jellaču xenal tiex valaŋ baqho ma jac saŋ.

Yuma. Dikkiŋ la doghalaẋ söga. Ẋaŋ pagoniex a so humma a voqquvieš vac, hunda älči, üš ẋuna jellarg vajŋ mostugha vu, vajna nicqh bieš vu. Asij, Yälbek-ẋäžissij nax kiečbina paččaẋaŋ nicqh vajna thieraŋ dya baqqaŋ.

Dada. Baqh xir dac i.

Yuma. Baqh xilaŋ dieza i, as boxuš xilči.

Dada. Ojla jinij aẋ dikkiŋ, ajẋa boxučuŋ? Örsiŋ paččaẋ massoŋ a paččaẋal nicqh boluš paččaẋ vujla xaij tieša ẋuna? Düẋalo jalurij—tieša vajŋ naxie cunna?

Yuma. Saŋ ojla ẋöga juxu jierzalur älla ca xieta suna, cundela qhamel dax a ma die ẋajna qiŋ. Txavssieẋ sajŋ naxaca so dya volalur vu, qana Šütaẋ xirrig. Cigaẋ Yälbek-ẋäži sox qietaŋ viezaš vu. Ẋajna laaẋ suna thäẋa huttur vu ẋo a.

Dada. As cqha qiŋ-a döxu ẋöga ditar ajẋa daga läcna i ghulluq. Vajŋ nax hallakbajtaŋ vollu ẋo. Qu lamanašna juqqhie a xi'na yaču ẋuna örsiŋ paččaẋaŋ nicqh miel bu ca xäa möttu suna. Ẋo-xa turkojŋ tham thieẋ a xilla, ẋuna-xa saltiŋ majrulla a jajna cigaẋ. As döxu ẋögi hallak ca dar vaj a, vajŋ nax a.

Yuma. Qiŋ ca dücur vajša i. Hinca sa duyaŋ gho ẋajna. Cẋa saẋat dälči, so sajŋ naxaca dya volalur vujla xoila ẋuna, nagaẋ txox sẋa ieŋ ẋuna daga daghaẋ a. Söci doluŋ ghillaq lardaj a, saŋ düẋi a txuna thäẋa ca hottaŋ as parghato jeli ẋuna. Yälbek-ẋäžis ghazot qajkor du. Cu tham thieẋ vinarg deqhilaŋ xir vu, ẋurulyinaŋ mexkiriša ceriŋ sinoš vavšiŋ qhüsur dujla xoila ẋuna .(*Xallaŋ ẋala ghottu*). Marža jay, saŋ qheniŋ mežienaš, ma saŋ dog sanna hajt älla xilaŋ jiezara šu. (*Ši a dya vödu*).

7 r a g h.

(*Ču joghu Zavžannij, Zajnappij*).

Zajnap. Ma šeraŋ xäa-qa suna ẋaŋ dassij, vašassij dinarg huŋ qhamel du. Ojla guttur jöxna saŋ-ma, ajsa huŋ daŋ dieza a ca xuuš.

Zavžan. As döxu ẋögi dicar huŋ du ẋo alaŋ a ghiertaš, aẋ sẋa ca dücurg.

Zajnap. Dikiŋ du, as dücur ẋögi, ẋalxa cẋängie a ca ẋaxoŋ aẋ duj baaẋ.

Zavžan. Sajŋ jelliču nenax ma qietila so, aẋ dicinarg sajca košu ca ẋon delaẋ, dicij jala-ẋa sixiŋ ẋo a, saŋ sobur qačoŋ ca jallaẋ.

Zajnap. La doghalaẋ xazzaŋ, saŋ das—Yälbek-ẋäžis ša noxčiŋ imam qajkina. Coj, ẋaŋ dassij, qiŋ a šajna thie töllaču nexiŋ tẋamadanaš özna—ghazaqi hoqu vajŋ dozun thieraŋ dya baxaŋ boxku, paččaẋo vajŋ naxana bieš boluŋ nicqh thieraŋ dya baqqaŋ ghierta. Thamci bieŋ i ghulluq daŋ jiš jac. Vajŋ nexiŋ themiŋ ätto ca xilaẋ, nax hallak xir bu.

Dada a carax qietarna a qöruš dog kirara sẋa ieqqaŋ dollu saŋ. Joqquŋ ghajgha jössina vajšinnaŋ körtie, Zavžan.

8 r a g h.

(*Ču volu Dada massoŋ a gierzaca, pagonaš a jocuš*).

Dada. Hara büsi iraẋ yaš jaqqaŋ jollu šüši, vajna-xa sa xillaŋ dollu, jižaŋ hunda ca jüžu šüši?. Vavšiex ca yebana xir ju šüši hinca a.

Zavžan. Duqu xan jara txojšinna vavšiŋ gaza, cẋacca dücuš jaxjeli txojši-ma.

Dada. Delaẋ aš šajŋ qhamel die, so sajŋ deca vaxaza ca volu, stienga vödu a, hunda vödu a so xuuš a vac. Zajnap, aẋ suna biexk a ma billa as ẋajga än dolčunna. Ajsa Peterbuxieẋ jäqqina xan, ẋo dagara dya jälla ca jäqqina as cẋana dinaẋ a. Cu šiliču Peterbuxiera hara čav xilla doluŋ dog, qu lamanaška sẋa ghiertaš, hoqu lamanašna juqqhieẋ ẋo jujla xuuš. Ištiŋ kestiŋ vajšinnaŋ qhastaŋ diezara ca möttira suna. Cẋa' xoila ẋuna Zajnap, so varhi a lättina buxaẋ, varhi a stigalna thieẋ xilaẋ a, ẋaŋ xazaŋ korta biclur boluš vac so. Cẋa ẋalaŋ kirtik suna thie hottaẋ a, ẋo daga ma leccin sajna jal xir jujla xäa suna, yäržiču büsanax dašoŋ malx qietta die xilarx tiešna so, guttur ẋöci xir jolču ojlano iraẋ doluŋ dog chöqhiŋ lömaŋ sanna lavzor du saŋ. Hinca, Zavžan, saŋ cẋa' bieŋ jocuŋ jiša, as ẋögi döxu, sox hu'u a xilaẋ a, Zajnapaca doluŋ giergarlo ca xadadar, suna ma jiezzara i jiezar a (*uba olu jišina*). Ẋažal, Zavžan, huŋ dieš vu-tieša Yuma? (*Zavžan ara jolu*). Saŋ ẋomsur joluŋ Zajnap, böršiču stagana vielxar si docuš dacaẋ, saŋ byärgiex öxuš xiš gur dara ẋuna, hunda älči, ẋox ištiŋ sixiŋ qhastar la ca lo söga. Dütur vajša i qhamel, dog iešor bieŋ šiex qiŋ pajda ca bäŋ boluŋ. Heti a, veti a so sajŋ dena thäẋa hottaza ca volu, oxu huŋ lielado, stienga dölxu, i ẋuna xaaŋ ẋašt a dac.

Zajnap. Suna aš lielorg a, sajŋ das lielorg a xäa, cundeli qieram čhoghuŋ bu suna sajŋ den, vešin a, baqh derg ɣuna olila laaɣ, ɣuna thöxula a. Hettie a Delie sajna sobur döxu as. Dada ɣuna thie höttinarg cɣa kirtik ju, ɣo sanna berš chaɣ yaŋ zama jac hara, Dala tolam bella, jüɣ khajjina sixiŋ cha dierzadojla šu.

Dada. Miskiŋ Zajnap jay, ma oxu lielorg ca xaar gholi jara ɣuna, hinca kiraɣ boluŋ bala xir bacara ɣuna thaqqa. Šiek a ma jalalaɣ cɣana a humanax a, Dala muqu laɣ sixxiŋ cɣa jist jer ju ɣuna hoqu ghulluqaŋ. Dala muqhu laɣ kestiŋ juxa a gur vajšinna, thaqqa ɣox ca qhastaŋ as negit do ɣuna, ɣajŋ dagaɣ izza negit aɣa a dojla läa suna. Hinca ɣögi daŋ cɣa diexar du saŋ Zajnap, aɣ suna blexk a ma billa, qiŋ cɣa parghat zama xilči, ajsa ca än derg alaŋ vollu so ɣöga Zajnap. Mollas vajšinna baqho ca jellieɣ a, maɣaraŋ moqhunca, taxana a, qana a sajx xin derg sajna ca xuuŋ dela, as diexar do ɣöga Zajnap, taxana düɣɣaraŋ, huŋ xäa, thäɣɣara xilaŋ a mega i—cqha ɣajna doggux sajga uba alitar.

Zajnap. Dalla a, sajna a ɣalxa saŋ toxxura dina negit du ɣaŋ bieŋ so xir jac älla, cündeli ɣaŋ bieŋ suna uba alaŋ a baqho jac möttu suna (*uba olu*).

Dada. Zajnap, hinca so velči a ghajgha ca bo as; dagca ɣo saŋ jujla xaiti aɣ söga. Nagaɣ tham thieɣ suna valar jazdinieɣ a, Delaŋ a, ašhaduŋ a mettina ɣaŋ chie a joxuš lir vu so, Zajnap. (*kügišca korta a läcna*) Marža jay, saŋ qheniŋ da! Miča vügu-tieša aɣ so, huŋ jazdina—tiešā suna Dala? Co jazdinčux ver-ma vac cɣa'a-a! Marša yojla, suna sil a duqu jiezaš joluŋ Zajnap! Dala kestiŋ vavšax tuxijla vajša! (*küg a yävdina sixxiŋ ara volu*).

Zajnap. Allah! ǘuna thie düllu as baqhonna ara bavluŋ horš yalašbar; as döxu ǘögi, haj Deli, lolaǘ carna ätto. Marša ghojla ǘo, saŋ žimiŋ Dada, ža juqqhie iqqinču barzo sanna yadabojla aǘ vajŋ mostughi. Chöqhuŋ lom tarlojla ǘox cu kopur keristanašna, saŋ dog a, ojla a ǘöci xir ju ǘuna majra Dada (*jölxu, araǘ xeza Dadiŋ lier*) Marša yojla Zavžan, larjielaǘ saŋ Zajnap. *[Imama Šemilaŋ zükir*).

9 r a g h.

Zavžan (*jedda ču a jälla, Zajnapana mara a iqqina*), dya baxaŋ (*ši a jölxu.*)

(K i r ǘ a).

III DAQHA.

Sud.

Chieŋ isxara thie tesna stol, stölaŋ gonax qo ghant. Diẋij, siẋij, qiŋ žimiŋ ši stol. Cẋana aghor biexkiŋ biriš, gonax salti a boluš. Zal čoẋ nax, carna juqqhieẋ tiešaš: Anu, Zajnap, Zavžan, Žamaldi.

(*Bieẋkiŋ bolčušna boržulaš töxna Gorgali tuxu*).

Dežurni epsir. Ẋala ghavtta, sud joghu. (*nax ẋala ghavttu*).

Predsedatel. Kavkazaŋ themaŋ sud ghulluq daŋ oẋa xaar as dya xoitu. Taxana xattaŋ dolado noxčiŋ dav: Yälbek-Ẋäžij, Yumij, Gubaxannij—Pišiŋ khant, Kurqhij—Ghajtiŋ khant, Matij—Yapiŋ khant, Janni—Pirkiŋ Khant, Dada Zumsojevvij biexkiŋ bieš—hoqu örsiŋ pačẋana a, cüniŋ yedilna a düiẋlo jarna, i yedil jemil darna, i yedil doxadarna car nax ghavttabarna, üš thamna ara baxarna, cärgi bunt jajtarna. (*šieŋ šina naqhostana leriea vaxan a*). Prokuror! Hara dav zal čoẋ nax a bocuš xattaŋ megir älla xietij ẋuŋa?

Prokuror. Hara dav paččaẋ a, cüniŋ yedil a jemildeš, i yedil doxaŋ a daŋ ara bevlla nax biexkiŋ bieš doladella dav du, cunna hoqu naxana juqqhieẋ evẋizlo ca xilitaŋ, as hara dav nax čüri ara a baxij xattar döxu.

Predsdatel. Zašitnik, ẋuna huŋ ẋieta?

Zašitnik. Hara dav zal čoẋ nax a bocuš qhajllax xattarna düẋil vu so, hunda älči, cẋacca doluŋ dav zakonieẋ ma darraŋ ca xottuš, qhästtina dillaŋ megir doluš a xülu. Cu tajpana du taxanalerin dav a. Diešarna a, baxarna a, massoŋ a ẋiespieẋ a thäẋa bisinču naxa

lielina huma a, cärgira dälla ghalataš a, nagaǽ üš xilaǽ a, naxana guš a, xuuš a xilaŋ dieza. Lamanašna thieǽ a, haqara dolina ghulluq hunda dolina naxana xaaŋ dieza. Cündeli, as südie döxu, hara dav naxana näyarš a jillina xattar.

Predsedatel. (*Naqhostiex daga a välla*). Hara dav ekim dav xilarna südo qiel ji naxana näyarš a čhaghina xattar. Dežurni epsir, ara baxa hoqu čüri nax!

Dežurni epsir. Massoŋ a ara vala qu čüri.

Zašitnik. As döxu südie hoqu biexkiŋ bieš lolču nexiŋ giergaranaš čoǽ bitar.

Predsedatel. (*Lerie a vaxana*). Ǽaŋ diexar südo qhobul dar saci, zašitnik. Dežurni epsir, tutmaqiŋ giergarnaš čoǽ bita. Südie xaita: mila vieana qajikinčiex.

Dežurni epsir. Biexkiŋ biriš massoŋ a vieana. Tiešiex polkonig Loxvicki vocurg massoŋ a quzaǽ vu. Polkonig Loxvicki Terskiŋ oblastiera paččaǽaŋ ghulluqana qieču oblastie vaxana älla jieana bilgalo ju.

Predsedatel. Tiešaš dya biga qu čüri, vavšiŋ qhamel a ma dajta cärgi (*tiešaš ara boxu*). Südo hinca döšu biexkamaŋ akt (*Predsedatelo däšu*) Biexkamaŋ akt, 22-ču mart battaǽ, 1877-ču šaraǽ. Orgunaŋ Okrugaŋ polkovnikie qhajlax bina xaam xilla Yälbek ǽäžij, Yumij mart bettiŋ thäǽarču dienoškaǽ Šaraorgunie, carna tayazarna ara bavlu älla, hunda älči, Šaraorgunxoj paččaǽana müthaǽ boluŋ deli. Šaraorgunxoj Yälbek-ǽäžinij, Yuminij thäǽa ca hottitaŋ loma töllaŋ nax bigna xilla. Polkovnik Loxvickijs, i xabar šiega ma qäččiŋ, qhajlienca cu saǽat dya xaitina xilla Burithieraču inarlie Svistunovga. Inarlas išttiŋ ghulluq kiečdieš du noxčiŋ čoǽ älla xaitina Petabuxiraču eskiriŋ baqqiču ǽäkimaška. Cärgarču dieanču bür thie döghna inarlas šiegara bür diniera polkovnik Loxvickiega, Šütira eskirrij, paččaǽana müthäǽ boluŋ noxčiŋ nax a ecij, Yälbek-ǽäži šieŋ naxaca, hallakvie älla. Thaqqa polkovnik Loxvickij vaxana xilla eskirca Šaraorgunie. Quzaǽ thamca Yälbek-ǽäžiŋ eskir dya läxkina xilliera co sülin dozunna thie

28-ču avgustaŋ battaǽ, cǽa ezir barh bye quztqhe berhittalghuču šaraǽ, Burithieraču inarlie qäčna xilla kieghat Yälbek-ǽäžissij, Yamossij Gubaxanij, Kurqhassij, Matassij, Janij, Dadassij šajŋ naxaca dya läcna Xunzax älla. Xunzax čoǽ boluŋ ǽäkimiš baj'ina xilla cara, thaqqa 4-ču Sentäbraŋ battaǽ Xunzaxana go bina xilla paččaǽaŋ eskiro, nissiŋ 3 saǽat dalali Xunzax juxa jäqqina xilla eskiro; cul thäǽa Yälbek-ǽäžij, Yumij, Gubaxannij, Kurqhij, Matij, Jannij, Dadij ǽäkimiša lacaŋ a läcna, thäǽa doqquŋ xa a töxna, Ghalithieraču nabaxtanie oǽa baxkitina xilliera. Cara lielina ghulluq tellinču südiŋ epsirie guču daqqadella Yälbek-ǽäžij, Yumij 1875-ču šaraǽ Makka, ǽäžiŋ cha vaxana xilar. Cigaǽ caršinna vajna imama Šemilaŋ khant Ghezi-Maǽama. Co dina xilla cu šinga bür cha ma qäččiŋ nax ghavttabar paččaǽaŋ yedilna düǽil. Yälbek-ǽäžij, Yumij šajga dina bür qhobuldaŋ volavella, šäš cha ma qäčči. Cu šinna thäǽa höttina xilla Gabaxannij, Kurqhij, Matij, Jannij, ceriŋ ghönči a, qiŋ a duqqu a nax a. Rogghuna Yälbek-ǽäžij, Yumij volčuǽ vavšiŋ daga büluš xilla i nax. Thäǽǽara, cu bunt jinču nax a qiel Yälbek ǽäži ghärgaǽ jina. Cu zamalaǽ Petarbuxiera cha qäčna Yumiŋ khant, Dada, paččaǽaŋ kanojŋ epsir. Petarbuxiera ša cha voghuš Dada guču välla xilla Burithieraču inarlina, Svistunovna. Inarlas thie dilina xilla Dadina Yuma ja dina, ja vella thie valavar. I ma heti a, veti qočuš ca diniera Dadas, melxoŋ a šieŋ paččaǽana düǽil vällaču dena thäǽa höttina xilliera. Hoqu laqa miel ällačunna thie a döghna, yedilo biexkiŋ bo noxči: Yälbek-ǽäžij, Yumij, Gubaxannij, Kurqhij, Matij, Jannij, Dadij, cǽa bye cǽana statjaŋ themaŋ zakonaša ma boxxura, i nax Kavkazaŋ themaŋ südie bella. Hara akt jazdina 16-ču oktäbr battaǽ, cǽa ezir barh bye quztqhe berhittalghuču šaraǽ, Sölža-ghalithieǽ. Yälbek-ǽäži! Jica südina ǽajŋ deŋ chie a, mülxuču dinieǽ vu a, masa šo du a, horš giergara a buj ǽaŋ?

Yälbek. (*Ǽalaghättina*). Saŋ chie a, deŋ chie a šuna šajna a xaa, so noxčo vu, 45 šo a doluš. Dala muqhu laǽ, busulba a vu. Haqarax cǽa a giergara a vac.

Predsedatel. Martaŋ battaǽ, 1877-ču šaraǽ, hoqu ǽajŋ naqhostiŋ a bertaǽ, hoqu paccaǽaŋ yedilna düǽil nax ghavttabarna, thamca üš örsiŋ eskarax lataŋ ara baxarna darie doj aǽ?

Yälbek-Ǽäži. Aǽ dücuŋ ghulluq lieladarna as darie do; biexkiŋ lorij as so boxuš aǽ xiettaǽ, cunna žop aǽ ajǽa a lur dara, biexkiŋ ca loru älla, ǽo paccaǽaŋ inarla vacaǽara. Ǽögij, ǽaŋ naqhostaškij xättiči-ma oxu dinarg doqquŋ huma lorur dujla a xäa txuna-m, hunda älči, txoj, txo sanna berš šuna navqha xietči a tamaša bojla jocuŋ deli. Irx ullur vujla xaa suna so.

Predsedatel. Oǽa xaa. Yuma, aǽa a jica südina ǽajŋ deŋ chie a, masa šo du a, miča dinieǽ, vu ǽo a, horš giergara bu-bac a.

Yuma. Zumsojŋ Yuma vu so, 64 šo a doluš, elǽamdulillahi—busulba a vu so, Dada boxurg saŋ khant vu boxuš a vu.

Predsedatel. Aǽ doj darie as hincca Yälbekie xättinčunna?

Yuma. Darie a do, txajŋ ätto ca balar yätqhina a vu. Hettie a,—vesiet-ma dina šotoška a, oǽarču naxie a šajna thiera hara paccaǽaŋ nicqh dya baqqaza ma yie älla.

Predsedatel. Oǽa xaa. Gubaxan, jica chie a, šo a, giergarlo a.

Gubaxan. Gubaxan vu, Pišiŋ khant, noxčo a vu, 55 šo a du

Predsedatel. Aǽa doj darie ǽajŋ bieču bexkana.

Gubaxan. Duqu reziŋ xilla darie do as. Sajŋ a, nexiŋ a, parghatonaŋ düǽi valar irs doluš xilar du.

Predsedatel. Oǽa xaa. Kurqha, aǽa a jiça chie a, qiŋ derš a, as haqärgi xittanarš.

Knrqha. Kurqha, Ghajtiŋ khant; so noxčo a vu. Dala muqhu laǽ busulba a vu, 50 šo a doluš.

Predsedatel. Darie doj aǽ, ajǽa lielinčušna?

Kurqha. As än derg ǽunaŋ tavr dujla xaa suna, inarla. Darie do ǽuna as, aǽ miel boxurg as liela a dina ǽuna.

Predsedatel. Oǿa xaa. Mata, aǿa a jica chie a, šo a, qiŋ derš a.

Mata. Yapiŋ khant, Mata vu so, busulba a vu, noxčo a vu, 50 šo a doluš.

Predsedatel. As haqärgi xittinčunna biexkiŋ ǿo a vu, aǿ doj darie?

Mata. As darie ca diči ǿo cunax tiešar varij inarla?

Predsedatel. Ǿajga xöttučunna žop lo qhamel a ca dieš.

Mata. Ca lo as.

Predsedatel. Oǿa xaa. Jan, jica aǿ ǿajŋ chie a, šo a, qiŋ derš a,

Jan. Pirkiŋ khant, Jan vu, uggur ghiliŋ noxčo a vu, busulba a vu, masa šo du, baqh derg älči, xaaŋ ma ca xaa suna, šajna xiettarg dya jazdiejša.

Predsedatel. Aǿ doj darie ǿajŋ biexkašna?

Jan. As hu'u a älči a, co šuŋ ojla xücur jacica, cündeli qu thieǿ a šajna xiettarg dya jazdie aš.

Predsedatel. Oǿa xaa. Dada, ǿajŋ deŋ chie a, šo a, giergarlo a, qiŋ derg a dica südana.

Dada. Yumiŋ Dada, örsiŋ paččaǿaŋ kanojŋ epsir, busulba vu, Dala muqu laǿ, vina 27 šo du. Yuma—saŋ da vu.

Predsedatel. Aǿ doj darie ǿajna thie tieyoču biexkana?

Dada. Darie do as.

Predsedatel. Oǿa xaa (*lerie a vaxana*). Cǿabolču biexkičaša düzzina darie ca darna südo tiešaš liebar saciŋ. Dežurni epsir, sǿa jalajie Anu (*epsir dya a vaxana, juxu voghu Anuca*).

Predsedatel. Ǿajŋ chie a, deŋ chie a, šo, a giergarlo a dica südana.

Anu—Anu, Zandaqhara, busulba ju, 50 šo xan a joluš (*Yälbek-ǿäžie a ǿäžna*). Hoqüniŋ zuda ju boxuš a ju.

Predsedatel. Hoqu ghullaqaŋ ǿoqhieǿ ǿuna xuuš derg huŋ du? Baqh derg bieŋ ma dicalaǿ.

Anu. (*Tutmaqaška*) As chie jaqqarna biexk ma billalaš! Yälbek-ǵäžina dajniera cǵa ghaŋ, imama Šemila—nax ghavttabaj, šajna thiera paččaǵaŋ nicqh dya baqqa, älla. I ghaŋ—Deliŋ xaam bu älla xietaš, šiena düǵilo jaŋ megir dac älla xietaš thie läcniera qo hara ghulluq.

Predsedatel. Dita i ca xin doluŋ ghulluq älla a, ǵiexar dina a, ǵajŋ majra qietoŋ ghörtiri ǵo?

Anu. So zuda xilarie terriŋ so yaddayieŋ dieqarilaǵ jara, cu thie saŋ ǵeqhil a qočur dacara qhönixčunna ǵiexar daŋ.

Predsedatel. Hara biexkiŋ loruš berš šuŋ husumie boghuš xülurij, car dücurg huŋ dara?

Anu. Ǵalxa düna sǵa a dolču giergarlonna thieǵ a, bavzar thieǵ a, horš txögi a, txajnig qärgi a öxila xülura, car dücurg suna, so zuda joluŋ deli, xaaŋ jiš jacara.

Predsedatel. Oǵa xaa. Dežurni epsir, ču jalajie Zajnap.

11 r a g h.

(*Dežurni epsir ara a välla ču voghu Zajnapaca*).

Predsedatel. Huŋ ju ǵaŋ chie a, deŋ chie a, šo a, giergira mila vu ǵaŋ haqarax.

Zajnap. Zajnap ju, Yälbek-ǵäžiŋ joy, busulba ju, 17 šo a du, Yälbek-ǵäži saŋ da a vu.

Predsedatel. Ǵuna xuuš huŋ du hoqu ghulluqiex?

Zajnap. Txaŋ cigaǵ naggaǵ gullora Yumij, cünci qiŋ berš a. Kest kestiŋ car oluš xezira suna örsiŋ paččaǵa nicqh bo noxčiŋ naxana boxuš. Vaj, hu'u a dina a, väšna thiera i yedil dya daqqaŋ dieza olura cara. Thaqqa txaŋ dena dajniera cǵa ghaŋ; imama Šemila ghenax cunna thie dilliniera nax ghavttabar paččaǵaŋ yedilna düǵil. Soj, saŋ nani-m jölxuš jisiniera txäš haqara lieločux ma qi'iŋ. Dikkiŋ ojla jiči-ma, šuna šajna a xaaŋ diezara, jaǵ jolču böršuču stagana aš bieš boluŋ nicqh laŋ xalaŋ bujla. Baqh

derg älči, txaŋ dena as ẋaxina ghaŋ ca dajniẋara, taxana i hoqu südana ẋalxaẋ ca lattaŋ megira.

Predsedatel. Yumiŋ khant, Dada, vevzij ẋuna?

Zajnap. (*melliša*) vevzu.

Predsedatel. Cqha a cünci hoqu ghulluqiŋ qhamel dirij aẋ?

Zajnap. Ocu tajpana qhamel as Dadica ca dira. Ša Petarbuxiera cha qäčnaču dinaẋ, Dada šieŋ dena thäẋa höttina vaxara, šiena ša stienga vödu a, hunda vödu a ca xuuš.

Predsedatel. Prokuror, Zajnapie xattaŋ huma duj ẋaŋ?

Prokuror. Du. Tieš, Zajnap, ẋo Dadina jiexna jarij?

Dada. Prokuror, as so biexkiŋ xilarna darie dina, cündeli as döxu ẋögi saŋ ghulluqana Zajnap ca liejar.

Predsedatel. Dada, ẋajga ca xöttuš xilči vist xilaŋ baqho jac ẋaŋ.

Prokuror. Qiŋ xattaŋ huma dac sa-ma.

Predsedatel. Zašitnik, ẋaŋ duj xattaŋ huma?.

Zašitnik. Du. Ẋaŋ da Yälbek-ẋäži süpiŋ stag vuj?

Zajnap. Busu a ghattaŋ a ghottij, lamazaš dieš vu saŋ da.

Zašitnik. Qiŋ xattaŋ huma dac saŋ.

Predsedatel. Oẋa xäa. Dežurni epsir, sẋa jalajie tieš, Zavžan—Yumiŋ joy (*epsir dya a vaxana, vuxu voghu Zavžanaca*).

Predsedatel. Ẋaŋ chie a, deŋ chie a, giergarlo a dica südana, masa šo du a.

Zavžan. Zavžan, Yumiŋ joy, busulba a ju, 18-šo a doluš. Yumij, Dadij saŋ daj, vašij vu.

Predsedatel. Huŋ du ẋuna xuuš hoqu devnaŋ ẋoqhieẋ?

Zavžan. Suna bilgal xuuš du, saŋ vešina, Dadina, ocu dinaẋ Petarbuxiera cha qäčnaču cunna, ša šieŋ dena thäẋa höttina vöduš ša tienga vödu a ca xaar.

Predsedatel. Ẋuna xaarij ẋajŋ das lielorg huŋ du?

Zavžan. I šügi dicaŋ jiš jac saŋ, hunda älči, as sajŋ jelliču nenax duj bi'na cx́angie a i dya ca dicaŋ.

Predsedatel. Prokuror, x́aŋ duj tiešie xattaŋ huma?

Prokuror. Dac.

Predsedatel. Zašitnik, Aх́ xottur duj humma a?

Zašitnik. Xottur du. X́aŋ vaša, Dada, Petarbuxiera cha qäčči, huŋ dieš dara šu?

Zavžan. As zudari a, khenti a gulbina sa qhörila jiniera, Dada cha qäčna älla.

Zašitnik. Dada varij šüci sa qhöruš?

Zavžaŋ. Vara dera.

Zašitnik. Qiŋ xattaŋ huma dac saŋ.

Predsedatel. Oх́a xaa. Dežurni epsir sx́a valavie thäх́x́ara tieš, Žamalda. (*Epsiro valavo Žamalda*).

Predsedatel. Huŋ ju x́aŋ chie a, šo a, din a?

Žamalda. Kavriŋ khant, Žamalda vu so, 29 šo du, noxčo vu, haqarax cx́a a giergira a vac.

Predsedatel. X́una xuuš huŋ du hoqu devniŋ x́oqhieх́?

Žamalda. Jürti Dadina düx́il vaxaniera so; Dada šieŋ ghulluqana vuno reziŋ a vara, šieŋ epsiraŋ činax voqquuvieš a vara.

Predsedatel. Ša cha hunda voghu dicirij x́ögi Dadas?

Žamalda. Dicira. Cx́a šo a dara baxara ša cheri välla, cx́a but xaŋ a jiexna cha voghu ša baxar-qa.

Predsedatel. Prokuror, x́aŋ xattaŋ huma duj?

Prukuror. Du. Dical, tieš, x́ajna xuurg—Yälbek-x́äžassij, Yumassij, lielorg.

Žamalda. Suna xuuš dacara; sajna xi'nieх́ Dada saco-m x́ožur vara so.

Prokuror. Qiŋ xattaŋ huma dac saŋ.

Predsedatel. Zašitnik, x́aŋ duj xattaŋ huma?

Zašitnik. Du. Tieš, Žamalda, šuŋ yedilieх́ a, yadatieх́ a khant—šieŋ das ällarg, šiega lie baxax́ a qhobuldaŋ dieqarilax́ vuj?

Žamalda. Šieŋ das ällarg ca dina khant, šiena thie dillinarg miel doqquŋ huma delaǽ a, sij docuš vu, ja börša xilaŋ a ghulluq a dac, išttiču klanta kortali tillaŋ dieza kujnaŋ mettiŋ

Zašitnik. Predsedatel! As baqho jöxu ǽögi toxura xattaŋ dicdella cǽa huma Dadie xattaŋ suna purba dalar.

Predsedatel. Xatta, purba du ǽuna.

Zašitnik. Dada! Ǽo Petarbuxiera cha voghuš Burithieraču inarlina guču velirij ǽo?

Dada. Velira.

Zašitnik. Huŋ dara ǽuna inarlas thie dillinarg?

Dada. Ja dina, ja vella saŋ da šiena thie valavie älla bür dira sögi inarlas.

Zašitnik. Muxu xitira ǽuna i kost?

Dada. Muxu xietar dara suna i? Inarlas boxurg ca xiŋ doluŋ ghulluq dara, hunda älči, uggur sij docučo a i sanna ghulluq txaŋ naxana juqqhieǽ thie locur dacara.

Zašitnik. Qiŋ huma dac saŋ xattaŋ.

Predsedatel. Yälbek-ǽäži, ǽo ǽajŋ naxaca ara voluš örsiŋ paččaǽ ǽajga voxalur vu möttarij ǽuna?

Yälbek. Ǽuna ma xietta yavdal a vac so, inarla. Txaŋ baqqiču naxa oluš xezniera suna: ši stu vavšax letči—starghano maya yöttinarg cu šinnax öšur bu oluš. Örsiŋ paččaǽij, Xonkarij bieš thom bara, cündeli örsiŋ paččaǽana ajsa maya yöttiči Xonkaraŋ nicqh tolar dog doxura as.

Predsedatel. Oǽa xaa. Südiŋ xattam čieqbalar dya ǽiedo as. Hinca prokuroran, zašitnikan dešiŋ baqhonna thie devli vaj. Proknror! Ala ǽajŋ dož!.

Prokuror. So taxana šuŋ metti xülitur vara as, südaxoj, hunda älči, horš sanna bolču sontaču naxana čhoghuŋ qiel jojla zovq dara. Aš haqarna jaŋ ma jogghuŋ čhoghuŋ qiel jaǽ, bisinču noxčiŋ naxana a, qieču qhavmašna a paččaǽaŋ yedil a, nicqh a čhoghuŋ bujla xuur du. Aš jinču qielo, qüuš lättaču

thäxienna a hara dünie doxxalc qieram lattor bu. Hoqu tobuno lielinču ghulluqax qiečiņ biezam bo'ur bu, qiņ hara sanna doluņ dav südina xalxa daxar dac. Örsiņ saltaša xazaņ xietaņ ca yienina šajņ chi, hara moxk baqqaņ ghiertaš a, hoqu Kavkaziera qham Paččaxaņ yedil khiel daloņ ghiertaš a. Taxana vaj čox dolču ghaliņ chie Grozni ju; „Grozni" boxuču mäyana „bürsiņ" boxurg du. I chie a xazaņ xietaņ ca tillina hoqu šaxarna. Baqh a du, hara šaxar jillina, nax duqu thiex bevlči, carna qu čox guču baqqaņ buj xilitaņ. I buj bujla haqarna a, i guttur a xir bujla qiečarna a aš xaitaņ dieza, südaxoj! Paččaxaņ yedil qhiņ xietam bocuš dujla a, khediņ docila a xaitaņ dieza aš, südaxoj—themiņ yedilaņ südiņ 101 statjas ma boxxuņ, irx oxkaņ sud a jina cu thie haqara darie a dina xilči.

Predsedatel. Zašitnik! Dešiņ baqho xaņ ju hinca!

Zašitnik. Prokurora elira hincca, haqara darie dina älla; prokuroraņ xiesapiex i baqh xilaņ a megi. Alaņ a elira haqara-ma oxu nax ghavttira paččaxaņ yedilna düxil. Šäš biexkiņ larar duj-tieša i? Šäš lielina ghulluq lieloņ ca diezaš dara-ma ca älla haqara, cxamma a. Massarna a haqarna xietarg, paččaxaņ yedil, šajna nicqh bieš doluņ, haqeriņ xiesapiex dya daqqaņ diezaš du älla-ma xietta. Haqarna xietta paččax, deņ stie a xilla šajna düxil jelči sanna. Haqarna xietta hoqu yedilo inarlaššij, epsiriššij, xal doluņ nax bieņ yalaš ca bo älla. Darie dar i delax, šäš biexkiņ xieta älla haqara. Ca bevlla hoqu dünin thiera a paččaxaņ yedil doxoņ ghirtinij horš? Ca ghirtina. Haqarna navqha xillarg, šajna guš xillarg, šajx yottaluš xillarg, šäš xizoš xilla yedil bie dac. Šajņ dozunna thiex bevlla ghulluq sxa lacaņ ghiertaš a ca xilla horš. Taxana šajna thie bäqqina kog, šajna thiera dya ajbaņ bieņ ca ghirtina horš. Šajņ lag läcnarg mostughčuņ xiesapiex xietta haqarna. Šaryo a mostughučunna düxil välla valar xillarg ghazot loru. Oila jie aš, südixoj, hara nax busulbanaš bu, Örsiņ paččax šajņ mostughu xietta haqarna. Išttiņ xietaņ diezaš ca xilar-ma ša ghulluq du, i vajna xäa. Mostughu

dya vaqqar ghazot loruš xilči, biexk boqquŋ laraŋ biezij-tieša haqeriŋ? Haqeriŋ kirara degniš vajna xaaŋ jiš jelaχara, guču der dara šuna, süduxoj, horš šux qardar, aš ghulluq docuš šäš χizabarna. Irx oxka-m attaŋ du, vüšti i sanna jina qiel baqhonca jina ju älla-m xietar dac.

Predsedatel Zašitnik! As dešiŋ baqho joj'ur ju χaŋ, χo qiŋ ghulluqana nacqhara vüluš aχ χajŋ qhamel daχ.

Žašitnik. 630-ču zakonaŋ statjano zašitnikašna jellaču baqhonca, hara sajna thie dillina ghulluq čieqdoq-qur du as. Südiŋ Predsedatel-ma, südiŋ yilma a, ghillaq a, lårdaŋ a völla ghalat valaŋ a tarlur du. Hara sanna dolču doqquču ghulluq thieχ südina ma lu'uŋ ghulluq dicaŋ ca höttina so.

Predsedatel. Söci qhisaŋ a ca qhüsuš χajŋ doš dicar baqhaχa du aχ.

Zašitnik. As cqha qiŋ a boxu, Prokuror ghalat velira hoqu naxa darie dina älči. Šäš lieiina ghulluq baqhaχara a, šajna xastam boluš ghulluq a xieta haqarna.

Predsedatel. Böxuču ghulluqana xastam ma qajkabie zašitnik.

Zašitnik. Šuna, südaxoj, haqara lielina ghulluq böxuŋ xietar du. Šäš dolina ghulluq aš ma boxxuŋ böxuŋ a xietaš lielinij-tieša haqara? šuna xietarg a, haqarna xietarg a cχana navqha dillaŋ jiš jac saŋ. Cündeli ajsa thie läcna zašita sajŋ dagna ma xiettaŋ bieŋ lielor jac as. Hinca a boxu as—örsiŋ sud—χaqh jac; šajna sud nisiŋ ca jo älla xietaš bu horš. Šajna sud jaŋ baqho jerg Deli bieŋ ca xieta haqarna. Cündeli, hoqu ghulluqaŋ khorgiera mäyna a dina bieŋ dicaŋ baqhaχa ca xieta suna hara doš. Prokuror-ma, attaŋ čieqveli, irx oxkaŋ bieza horš älla. Irx oxka ala-m attaŋ du, irx a uxkur, vüšti irx oxkarx—jüstuxa dolij-tieša hara ghulluq?

Thiχa χavsaŋ diezij—tieša vaj? Mila vu biexkiŋ a vina hoqu ghantana thie oχa xainarg? Xöttu as šügi, südaxoj. 1859-šo dälčiχana, imam Šemil läcčiχana, hara nax šieŋ kara bierzičiχana, huŋ dina

paččaxa horš xarcaxaraču neqha thiera nisiču navqha baxaŋ? Iškolaš jexkinij vaj? Cqha a nisiŋ qeriŋ byäri xäžnij vajŋ paččax?

Predsedatel. Paččaxa dina huma nisiŋ ca xilči a, nisiŋ xietaŋ dieza. Ax ištiŋ qhamel dax, as dēšiŋ baqho jo'jur ju xaŋ.

Zašitnik. Inarla, xuna tam berg, xuna baqhaxa xietarg bieŋ saŋ dicaŋ jiš jacax, as qhamel dieš qha xiegaŋ a ca dieza. Cündeli as boxu südie, sajna zakono jella baqho sajgax jita. So ghillaqana doš dicaŋ ca höttina. Suna xalxaxa xi'na 13 stag vu, prokuroro irx olla boxuš vücuš. Cu dašna thie a virzina yadyieŋ dog dac saŋ. As šügi xöttu: tienna oxkaŋ bieza horš irx? Šajna bieš bolču nicqhana, šajna ca xillaču nisonna horš düxil bavlarna oxkaŋ bieza horš irx? Horš paččaxa šajŋ vortunna thie bäqqina kog šajna thiera dya baqqaŋ ghirtina, paččax hoqu örsiŋ paččaxalqiera voxoŋ ca ghirtina, hunda älči, šajna gurg bieŋ haqarna qiŋ derg navqha xietaš ca xilla. As šügi xöttu, massärci a ür a tesna, hoqu ghulluqana thäxa bevlla liella horš, ja šajna guš boluŋ nicqh šajna thiera dya baqqaŋ ghirtina horš? Prokurorana xieta nicqh xilax a yadyieŋ biezara horš älla. Nisiŋ duj tieša cunna xietarg?

Noxči tienca iešina örsiša: zakonaŋ baqhonca iešina, ja töpacij, türcij iešina? Taxana šajna örsiŋ paččaxa bieš boluŋ nicqh guš a xilči, šajna jieš jerg niso a ca xilči, tienca düxil bavlaŋ biezara horš? Zakonaca horš niso jaqqaŋ ghirtinieх doš xir darij tieša haqeriŋ? Zakon a paččaxaŋ dara, nicqh a paččaxaŋ bara. Ištiŋ ghulluq xilči—thamaca bieŋ nisonna thie ghörtila jacara haqeriŋ. Vajna—örsišna guš deci, vaj noxčiŋ naxaca lielina ghulluq a, vaj haqarna lielina niso a, haqarna dina diki a.

Predsedatel. Zašitnik, as baqho ca lo paččaxaŋ yedil jemil daŋ.

Zašitnik. Xaŋ baqhoncij, xuna diezačunna thie ghiertašši as qhamel diči-ma—prokuroraŋ dašna thie a tajna yadyieŋ viezara so.

Predsedatel. Ẋajŋ doš dicij vala, söci qhisaŋ a ca qhüsuš.

Zašitnik. As boxu, hara nax šäš lielina ghulluq—xarcaẋaraŋ xietaŋ diezaš bac. Taxana hoqu ghanta thieẋ vajna guš berš müluš bu? Cẋa'—epsir vu, paččaẋana ẋalxaẋ lättina, žimiŋ a, moguš a voluš. Važ ẋažo vu, vüš baqqiŋ nax bu. Huŋ du horš vavšax töxnaraš? Paččaẋiera guš xilla nicqh a bu, co ca jina niso a ju, co kegiču naxana hottina, üzuš tayoš, ceriŋ sij a doj'uš yedil a du. Tamaša bojla xieti šuna, südaxoj, haqara düẋilo jar? Aš tamaša baẋ a, i nisi-ma dac, ja i doš a dac, ja aš jirig sud a jac. Aš lielorg tema du, nax baj'aŋ lieloš.

Predsedatel. Qiŋ doš alaŋ baqho ca lo as ẋuna, oẋa xaa.

Zašitnik. Suna-m xäa ajsa miel dicarx doš xir docila a, haqeriŋ ghulluq aša ẋalxxieẋ hoqeriŋ koču thirig jaxitaŋ kiečdinila a. Qiŋ daŋ huma dac saŋ.

Predsedatel. Hinca thäẋẋara doš alaŋ baqho lo šuna südo. Yälbek, huŋ du ẋaŋ südie alaŋ?

Yälbek (*ẋala ghottu*). So khielẋara valaŋ ghiertaš cẋa doš a er dac as. Vüšti šügi daŋ cẋa žimmiŋ qhamel du saŋ.

Predsedatel. Ala ẋajna!

Yälbek. Südaxoj! Šuna xuur dac txo paččaẋaŋ yedilna düẋil hunda devlla a, txešiŋ iešar oxu miel xalaŋ lav a, hunda älči, šu cẋammo a ẋiza a cu do, ja jemil a ca do deli. Txo, noxči, lamanaŋ körtieẋ qi'na doluŋ küriniŋ sanna baxammij, txajŋ yadat doluš dexiš nax du.

Baqqiču naxa yedil lattoš, jazdina zakonaš doccušieẋ,—nabaxtieš a ca öšuš. Voqquču stegaŋ doš zakon loruš, voqquču stegaŋ biexk nabaxtiel xalaŋ a lavš. Majra khenti—jürtiŋ dozulla xietaš, ima doluŋ zuda—degiŋ siŋ qhieram xietaš. Hunda däxki šu txuna juqqhie txaŋ degniša thie ca öcuŋ yedil a daẋaš? Ẋanna öšu šuŋ dünienaŋ yilmanaššij, šuŋ diešarššij, naxana juqqhiera ghillaq a, tiešam a, sto-

gulla a joj'uš doluŋ? Šu txox leš daŋ ghiertara, txaŋ kuralla jaj'aŋ ghiertara, txaŋ din doxoŋ kiečdelliera. Dya xaita šajŋ paččaxie, Petarbuxie a xi'na šieŋ keraẋ dolču kegiču qhavmiŋ cürrig a ghajgha a jocuš yaču. Taxana txaŋ ätto ca bällieẋ a, imama Šemilij, sögij čieq ca daqqadellarg, qiečo čieq a däqqina, cüniŋ šiliŋ küg šajna thiera dya daqqaŋ mega.

Predsedatel. Yälbek—Zandaqhojŋ, hoqu ghulluqax tasadellarg docurg aẋ qiŋ dicaẋ, as thäẋarču dešiŋ baqho joj'ur ju ẋaŋ.

Yälbek. Voxaŋ ma voxa inarla! Ẋo-ma, as jücuŋ zama thie qačalij valaŋ a mega, cündeli ẋaŋ böxuču dagna qieram bac ẋuna. Šajna paččaẋa thie dillina ghulluq čieqdoqqij aš? Hincca dieẋa ču a ghoj txuna irx uxkuŋ qiel jie. Suna xezna, irx uxkuŋ sud mossuzza ji, šuna paččaẋo savghat lo boxuš. I qiel jazjieču zamanaẋ ẋaŋ cu ghulluqax dölla küg diegadir du möttiš vac so.

Predsedatel. Qiŋ thäẋarču dešiŋ baqho ca lo as ẋuna, oẋa xaa.

Yälbek. Thäẋara doš ẋögi er dac as inarla; Delie alaŋ dütur du as iza.

Predsedatel. Zumsojŋ Yuma, ẋaŋ huŋ du thäẋarču dašca alaŋ?

Yuma. Sajna giečdar ca döxu as šügi, südaxoj. Baqh du, txajŋ hoqu ghulluq thieẋ ca bälla ätto xala-ma xieta txuna. Cunna a daŋ huma dac, Dala ištiŋ jazdina xilla i. Irx oxkar attaŋ lavr du oxu, hunda älči, degniš bolat sanna čhaghdella txaŋ. Saŋ naqhostiŋ a alaŋ huma du möttiš vac so (*oẋa xou*).

Predsedatel (*oẋa xaa*). Šuŋ duj alaŋ huma?

Biexkiŋ bolčuša. Dac txaŋ alaŋ huma.

Predsedatel. Sud, prokuroroj, zašitnikoj, biexkiŋ bolčušij ällaču dešnaška la a döghna—qiel jaŋ jödu (*dya bölxu*).

Zavžan. Anu, tienga baxa südaxoj?

Anu. Qiel jaŋ baxana, hincca sẋa boghur bu.

Zajnap. Deli, ӽaŋ karaӽ du-qa ghulluq! Aӽ dinčunna reziŋ ju so.

Anu. Ojla Dalla thie a jillij, körtiera bala dya baqqa.

Zajnap. Qiel-ma südaxoša a jir ju, cerin qielana thie jöghna qiel-ma as a jir ju, i vaxxanču so a ghur ju (*sud ču joghu*).

Epsir. Sud joghu, ӽala ghavtta!

Predsedatel. Paččaӽaŋ büranca hoqu Kavkazaŋ themiŋ südo xättinču devnna, hara noxči: Yälbek Zandaqhojŋ, Yuma Zumsojŋ, Pišiŋ khant Gubaxannij, Ghajtiŋ khant Kurqhij, Pirkiŋ khant Jannij, Yumiŋ khant Dadij—paččaӽana a, cüniŋ yedilna a thamca, šajna thäӽa nax a hottina, ara bavlarna a, düӽilo jarna a biexkiŋ saci. Cündeli 101 st. themiŋ zakono ma boxxu, üš massoŋ a chie jäqqinarg irx ollaŋ sud ji.

Zajnap. Dada, Dada! ӽo vocuš düni daalur dac sögi, qhiematan dinaӽ cӽana qietar vajša! (*šälti yuttu šieńa*).

Anu, Zavžan. Allah. Huŋ du aӽ dinarg, Zajnap? (*ši a cunna thie qieta*). **(K i r ӽ a).**

J i s t.

Инв. 680.

7.XI.2.29
Чеч.
3-206

Д. ШЕРИПОВ.

„АЛИБЕК-ХАДЖИ“

пьеса в 3-х действиях

на Чеченском языке.

Грозный, типо-литография газеты „Серло“ Чеченской Автономной Области.

Чечлито № 80. Тир. 1000.

1-1431653

3-206